

ГЕОГРАФИЯ НА ДЪРВОДОБИВНАТА, ДЪРВООБРАБОТВАЩАТА И ЦЕЛУЛОЗНО-ХАРТИЕНАТА ПРОМИШЛЕНАТА

I. Значение и особености.

Горепосочените промишлени отрасли се разглеждат заедно, тъй като ползват обща суровина - дървесината. Дървесината намира широко приложение в стопанската дейност и бита на хората още от дълбока древност като строителен материал, топливо, средства за отбрана и др. Днес тя се използва широко в строителството, в рудодобива, в ж.п. транспорта /дървени траверси/, в ХП /като суровина за производството на изкуствени влакна, дървесен спирт, колофон/, в мебелната промишленост, за производството на целулоза и хартия, на амбалаж за селскостопанската продукция и за продукцията на ХВП, за отопление, в графичното изкуство, дърворезбата и др.

Добивът на дървесина обаче е немислим без развитието на горското стопанство и грижите за горските масиви. Горите, освен източник на дървесина, са и база за развитие на дивечовъдството, източник на кислород, спомагат за регулирането на водния отток, имат противоерозионно въздействие и са туристически ресурс. Горите се самовъзобновяват по естествен път или чрез залесяване. Широкото приложение на дървесината се дължи на ценните ѝ качества - здравина, трайност, ниска топлопроводимост, поддаване на механична и химическа обработка, еластичност и др.

През последните десетилетия дървесината все повече се измества от други материали в промишлеността и строителството, което съдейства за опазването на горите от сеч. Същевременно след 1989г. нараства нейното значение като топливо за бита и износен продукт, поради което голяма част от горските масиви в България са подложени на неконтролируема сеч.

Поради естеството на производствената си дейност дърводобивът се отнася към **добивния стопански сектор**

, докато дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост се отнасят към **обработващия стопански сектор**

и по-точно към тежката индустрия, тъй като преобладаващата част от готовата им продукция се използва като средство за производство, а не като предмети за

потребление от населението.

II. Място в структурата на промишлеността и НС.

Горепосочените промишлени отрасли произвеждат 3,8% от ОПП, докато през 1939г. те дават около 12%, а през 1990г. - около 3,9% от ОПП. Нарастването на дела на целулозно-хартиената промишленост се дължи основно на разширяването на външните пазари за хартията, добита в страната през последните 10 години.

Промени на относителния дял (%) в ОПП

години: 1939г. 1960г. 1970г. 1980г. 1990г. 1991г. 1998г.

Дърводобив и

дървообработване 10,3 6,3 3,7 3,0 2,8 2,8 1,7

Целулозно-хартиена

промишленост 1,5 0,9 1,0 1,3 1,1 1,2 2,1

Общо 11,8 7,2 4,7 4,3 3,9 4,0 3,8

В дърводобива, дървообработването и целулозно-хартиената промишленост са заети около 0,8% от всички заети в НС, като в частния сектор на тези отрасли са заети около 42%. Единствено в дърводобива над 90% от заетите са в обществения сектор.

Във връзка с наличието на външни пазари за българската дървесина и мебели, през последните 10 години значително нараства участието на дърводобивната, дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост в износа на страната от 2,2% през 1990г. на 4,8% през 1994г. и 3,7% през 1998г. Намаляването на участието в износа през последните 4-5 години е във връзка с мерките на държавата за ограничаването на нелегалната търговия с дървесина.

Необходимостта от подмяната на техниката в дървообработващите предприятия и липсата на редица качествени суровини и материали за дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост са основната причина за относително високия им дял във вноса на страната - 1,1% през 1998г.

През последните 10 години бързо нараства броят на предприятията и активните стопански субекти в горепосочените отрасли. През 1993г. в България има 156 лесничейства за дърводобив, 55 дървообработващи предприятия, 18 мебелни предприятия и 20 предприятия за производство на целулоза, хартия и картон. Днес само в горското стопанство и дърводобива има над 2500 активни стопански субекта, като около 30% от тях са в Западния Тракийско-Родопски регион. С производство на дървен материал, хартия, картон са заети около 4200 стопански субекта, а с производството на мебели - няколко стотици. Основната част от тях са в частния сектор, но най-голямите предприятия са в обществения сектор.

III. Фактори и условия за развитие.

Развитието на дърводобивната, дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост зависи от въздействието на множество фактори: суровинен, транспортен, демографски, внедряването на научни постижения в практиката, изграденост на социалната и техническата инфраструктура, държавната политика, касаеща дърводобива и дървообработването и др.

1. Суровинната база има водещо място сред горепосочените фактори, тъй като именно тя определя развитието на дърводобива и дървообработването. От особеностите на суровината /основно дървесина/ зависят до голяма степен и особеностите в някои производства от горепосочените отрасли. Около 35% от територията на България е заета с гори, но качеството на последните е относително ниско. Над 65% от горския фонд е представен от широколистни гори, които по-бавно се възстановяват и по тази причина не се използват за добив на дървесина в по-големи мащаби. Общите запаси от дървесина на страната се оценяват на около 450млрд.м³, като над 80% от тях са широколистни видове. Същевременно широколистните гори са едва 20% от промишлените запаси на дървесина, поради което участват слабо в дърводобива до края на 80-те години.

Горският фонд на България е около 39млн.дка, от които 26млн.дка са широколистни и едва 13млн.дка са иглолистни гори. Залесената горска площ на страната е 33,320млн.дка, от които 22млн.дка са с широколистни гори.

През последните 10 години добивът на дървесина нараства, като през 1998г. са добити 10,7млн.м³, от които 70% са широколистна дървесина. Нарастването на добивите от широколистна дървесина води до бърза промяна в структурата на горите и обезлесяването на значителни площи, тъй като годишният прираст на дървесна маса е около 2,8млн.м³ а залесителните мероприятия са сведени до минимум - около 90000дка годишно, при над 200000дка през 80-те години.

От широколистните дървесни видове най-голямо разпространение имат букът и дъбът.

Буковите гори

се развиват главно във височинния пояс от 1000 до 1500м надморска височина в Западна и Централна Стара планина, Средна гора и др. Букът представлява над 40% от запасите на широколистна дървесина в страната.

Дъбовите гори

са развити главно в територии с надморска височина от 800 до 1000м в Източна Стара планина, Странджа, Средна гора и Краището. Те са съставени предимно от летен дъб и в по-малка степен - от зимен дъб.

Основната част от запасите на **иглолистна** дървесина (около $\frac{3}{4}$) са концентрирани в Западните Родопи и Рила. По-ограничени са запасите в Пирин, Витоша и Стара планина.

Разпределение на горите и запасите от дървесина

Райони : % от % от

площта на запасите на

горите на дървесина

Дунавска равнина 10,0 5,5

Стара планина и Предбалкана 34,5 38,0

Средна гора и Краището 11,5 7,5

Странджа и Сакар 9,5 6,5

Родопи 23,5 26,5

Рила и Пирин 9,0 13,0

Западни оградни планини 2,0 3,0

Влиянието на **работната ръка** като елемент от демографските фактори се осъществява основно чрез производствения опит и традиции в определена дейност. Те от своя страна имат връзка със суровинния фактор и се появяват под неговото въздействие. Пример за това е населението в Западни Родопи, Стара планина и други планински райони от страната.

Екологичният фактор оказва влияние в 2 направления: 1/.изсичането на значителна част от горските масиви в България нарушава екологичното равновесие, чрез даването на възможност за развитието на ерозионни процеси, нарушаването на баланса на водният отток и др.;

2/.редица производства от дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост замърсяват въздуха, почвите и водите. Подобен пример е производството на фуражни дрожди в Разлог.

IV. Развитие и отраслова структура.

Добивът на дървесина е сред най-старите човешки дейности в българските земи, поради ценността на тази суровина и широкото ѝ приложение в стопанската дейност и бита на хората. До Освобождението тази дейност не е регламентирана официално, но въпреки това съществуват редица ограничения пред безразборното сечене на горите. След Освобождението, във връзка с разширяването на транспортното и жилищното строителство, както и поради необходимостта от увеличаване на обработваемите земи, дърводобивът се разширява неконтролируемо. През периода 1880-1945г. около 10млн.дка горски площи са унищожени, като "принос" за това има и развитието на дървообработващата промишленост в Кричим, Белово, Бургас, Троян и други селища. В началото на ХХвек в България има 47 дървообработващи предприятия. През 30-те години на века започва и производството на фурнир и шперплати, с което нараства и търсенето на дървесината като суровина.

През последните 50 години за нуждите на дърводобива, дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост страната внася над 1млн.м³ дървесина, като същевременно се осъществяват залесителни мероприятия с цел подобряване на качеството на българските гори и тяхното съхраняване.

бичен дървен материал се изразходват 1,5м

з

дървен материал, а за 1м

з

шперплат се изразходват 2,3м

з

дървен материал. Тези предприятия обикновено са “комбинати” и произвеждат по-прости изделия като дъски, плоскости и др. В основните потребителски центрове са разположени предприятия, произвеждащи по-сложни изделия и такива, които са нетранспортабилни /мебели и др./. Строителството на предприятия от отрасъла по Дунавското крайбрежие и Черноморието се дължи основно на въздействието на вноса на дървесина от Коми. Такива предприятия има в Силистра, Долни Чифлик и др.

Отрасълът произвежда около 1,0% от ОПП в страната /заедно с производството на мебели/, като се отбелязва тенденция към намаляване на дела му, поради намаляването на производството, липсата на суровина и ограничаването на потреблението през последните 8 години. В отрасъла през 1998г. са заети 17000, като 90% от тях са в частния сектор. В края на същата година активните стопански субекти, занимаващи се с дървообработване, са около 4000, докато през 1995г. - 150, от които 73 са частни. Увеличаването на стопанските субекти обаче е свързано с намаляване на заетите в отрасъла /почти 2 пъти за 4 години/ и значителен спад на производството. Това води до намаляване на участието във външната търговия. Отрасълът участва заедно с дърводобива с 1,8% в износа и едва с 0,5% във вноса на страната.

За основа на дървообработващата промишленост в България може да се приемат стотиците примитивни **чаркове, бичкиджийници, стругарни** и други занаятчийски работилници, работещи през XIX век в Габрово, Велинградско, района на Пещера и в други планински райони на страната, ползващи силата на планинските потоци. Предполага се че преди Освобождението техният брой е около 300.

Във връзка с нарастналите нужди от дървен материал за строителството, след 1878г. дървообработката се полага на промишлена основа. През 1892г. в Белово е пусната в действие фабрика за дъски, греди и други груби дървени изделия, ползваща водна сила. По-късно в Бургас, Долна баня, Кричим, Троян, Свищов, Варна са построени дървообработващи фабрики, ползващи енергията на парни двигатели. Преди Балканската война в страната са построени още 37 дървообработващи фабрики, като сред тях изпъкват кибритената фабрика на гара Костенец, построена през 1900г. и най-голямата фабрика по това време - в село Бараково /Кюстендилско/.

През 20-те години на века са построени фабриката за шперплат "Карпати" в Русе, за плавателни съдове и вагони "Кораловаг" във Варна, за производство на каруци, файтони и кабриолети във Враца, за калъпи на обувки и шапки в Габрово и Троян и др. През 1925г. във Враца започва работа фабрика за налъми, а в Казанлък - за музикални инструменти "Кремона".

В началото на 30-те години са пуснати в действие фабриката на братя Балабанови в Кочериново и дървообработващото предприятие в Долни чифлик, произвеждащо паркет, дъски и др.

През годините на Втората световна война бързо развитие получава производството на фурнир в София, Кюстендил и Шумен. По същото време започва и производството на шперплат в София, Тетевен, Троян, Котел, Горна Джумая /Благоевград/, с.Черни Осъм /Троянско/, с.Черни Вит /Тетевенско/ и Шумен. През този период се развива и производството на мебели в горепосочените предприятия, както и на бурета и бъчви, което като занаят е познато още от древността в българските земи.

В края на 1947г. са национализирани 1545 дървообработващи предприятия в страната /141 гатера, 380 банцига, 39 фабрики за траверси, 3 корабостроителници, 8 фабрики за шперплат, 5 фабрики за фурнир, 1 кибритена фабрика, 4 работилници за клечки за зъби и дървени обувки, 317 работилници за бъчви и други дървени изделия и др./.

Основната част от тези предприятия са разположени в районите с развит дърводобив - Западни Родопи, Стара планина, Рила, Пирин, Странджа, Средна гора.

През последните 50 години са уедрени старите предприятия, а същевременно са построени и редица нови дървообработващи комбинати в някои от най-големите градове. Голяма част от предприятията през последните 30 години работят основно с вносна суровина - главно от Коми. През този период се задълбочава и специализацията им. Днес предприятията в Тетевен, Троян и Благоевград са специализирани в производството на шперплат /този продукт се произвежда до началото на 90-те години в 11 предприятия/, а предприятията в Бургас, Червен бряг, Велинград и др. - на паркет. Производството на фурнир е концентрирано във В. Търново, София, Тетевен, Долни чифлик, а на строителна дограма - в София, Батак, Берковица, Белово и др. Плочи от дървесни плоскости се произвеждат във Велинград, Тетевен, Черни Вит, Благоевград и Търговище.

Чепеларе днес е основният център в България за производството на спортни изделия, някои от които доскоро са произвеждани от дърво /ски, ракети за тенис, обръчи за художествена гимнастика, бухалки за бейзбол и др./.

На базата на вносната дървесина от Коми в края на 80-те години се оформя и лесопромишленият комплекс край Силистра, включващ 6 отделни завода за дървообработка, целулоза, хартия, мебели, дрожди и ремонт. В Силистра функционира и фирма "Камъшит", произвеждаща редица изделия за бита на базата на местна дървесина от влаголюбива растителност.

Като подотрасъл на дървообработващата промишленост може да се приеме **мебелното** производство, базирано основно на дървесината като суровина. То е ориентирано към потребителските центрове, поради относителната нетранспортабилност на готовата продукция. Същевременно трябва да се подчертае, че българските мебели доскоро имат осигурени външни пазари. Основните фирми за производството на мебели в страната са: "Комфорт" /София, Кюстендил, Благоевград/, "Тракия" /Стара Загора, Хасково, Димитровград, Харманли и други селища от този регион/, "Алкавак" /Свищов/, "Ловеч" /Ловеч, Плевен, Габрово, В. Търново/, "Елица" /Враца, Видин/, "Синаница" /Банско/, "Хемус" /Троян, Тетевен/, "Лукс мебел" /Пловдив, Пазарджик/, "Бриз" /Бургас, Ямбол/, "Зорница" /Шумен, Добрич, Русе, Враца, Търговище, Силистра/, "Наш дом" /София/ и др.

Основни производства в дървообработващата промишленост

производство: 1980г. 1985г. 1990г. 1991г. 1998г.

игл.дъски-хил.м³ 782 670 661 292 161

шир.дъски-хил.м³ 286 226 154 113 71

шперплат-хил.м³ 56,8 50,7 48,7 26,0 42,9

фурнир-млн.м² 35,2 31,1 19,8 11,3 3,1

кибрит-хил.каси 73 78 52 58 82

плочи-хил.м³ 327 389 219 138 65

тапицирани

гарнитури хил.бр. 35 38 30 26 8

Поради ограничаването на потреблението и намаляването на суровинната база, през последните 20 години производството в дърводобивната и мебелна промишленост намалява с бързи темпове, като особено изразително е това намаление в последните 10 години.

3. Целулозно-хартиена промишленост. По технология отрасълът е близък до химическата промишленост, но по използваните суровини /дървесина и слама основно/ се доближава до дървообработващата промишленост. Целулозно-хартиената промишленост се отнася към вторичния /обработващ/ стопански сектор. Тя е трудоемък и водоемък отрасъл, силно замърсяващ природната среда, ползващ големи количества топло и електроенергия. Към нея се отнасят производствата на хартия, целулоза, картон, велпапе, амбалаж, целофан и други це
 нни продукти, използвани в бита и стопанската дейност на хората. В тази връзка отрасълът има голямо социално-икономическо значение и поддържа тесни производствени връзки с много други стопански отрасли. Така например от дърводобивната промишленост, селското стопанство, ХП и порцеланово-фаянсовата промишленост получава суровини /дървесина, слама, калцинирана сода, каолин и др./.

Целулозно-хартиената промишленост има 2 самостоятелно обособени фази в производството: **целулоза и хартия**. Те могат да бъдат осъществявани самостоятелно или комбинирано. Същевременно производството на целулоза е по-силно зависимо от суровините, докато производството на хартия е ориентирано към потребителското търсене.

Целулозно-хартиената промишленост произвежда около 2,1% от ОПП в страната. В нея са заети около 16000 д. или 0,5% от заетите в НС и 1% от заетите в частния сектор на промишлеността. В частния ѝ сектор работят над 72% от заетите в отрасъла. Отрасълът участва с 1,3% в износа и 3,1% във вноса на България. Разходите за суровини са около 60% от себестойността на продукцията, което определя силното въздействие на суровинния фактор. Същевременно предприятията за целулоза и хартия са построени в близост до водоизточници и енергоносители. За производството на 1 тон целулоза са необходими около 350м³ вода и 5м³

дървесина, предимно иглолистна, която се използва за производството на висококачествена хартия /ксероксна и хартия за принтери/. От слама се произвежда по-нискокачествена хартия /амбалажна и др./, поради което едва около 20% от използваната суровина в отрасъла е сламата. За производството на хартия се употребява и отпадъчна хартия, която обаче е едва около 18% от общото количество суровина. Производството на хартия датира от началото на 30-те години на ХХв. с построяването на фабриките в с.Бараково /Кюстендилско/ и в Княжево /София/. От преди Втората световна война са и фабриките за картон и хартия в Костенец и на гара Искър /София/.

Основната част от предприятията са построени обаче през 70-те години, като страната задоволява около 80% от нуждите си от хартия, картон и целулоза със собствено производство. До началото на 90-те години в България работят 20 предприятия от отрасъла, с най-големи мощности са тези в София, Мизия, Белово, Пловдив, Пазарджик, Стамболийски, Силистра и др. Днес с производството на хартия и картони се занимават над 350 стопански субекта, като основната част от тях са в областите Пловдив, Пазарджик и Смолян-над 35%.

Поради липсата на суровини и ограничаването на потреблението, през последните 10 години се отбелязва значителен спад в продукцията на отрасъла.

Основни производства в целулозно-хартиената промишленост

производства: 1980г. 1985г. 1990г. 1991г. 1998г.

целулоза-хил.т 215,6 174,3 109,6 83,3 92,4

хартия-хил.т 316,1 370,4 271,8 159,9 158,7

тоал.хартия-хил.т - - 9,4 4,0 8,5

картон- хил.т 61,1 70,5 42,3 32,2 19,7

велпапе-хил.т 189,9 214,9 162,4 79,8 35,8

V. Териториална структура на отраслите.

На базата на суровините и специализацията на производството в областта на дърводобива и дървообработващата промишленост се формират 3 района:

1/. **Родопски.** Формира се под въздействието на значителните запаси от дървесина в Родопите. Специализиран е в производството на дограма, мебели, строителен иглолистен дървен материал и др. Основните му центрове са Велинград, Батак, Смолян, Девин, Пещера, Чепеларе, Асеновград, Белово и др. В района се произвеждат над 20% от продукцията на дърводобивната и дървообработващата промишленост.

2/. **Рило-Пирински.** Оформя се на базата на горските ресурси в Рила и Пирин, които са основно от иглолистна дървесина. Основните центрове са Банско, Разлог, Дупница, Сандански, Костенец, Долна баня, Самоков, Гоце Делчев. Специализиран е в

производството на иглолистна дървесина, мебели и дограма. От района се доставя и голяма част от суровината за предприятията в София и Кюстендил. Делът му в общата продукция е над 10%.

3/. Старопланински. Той е формиран на базата на запасите от широколистна дървесина в Стара планина. Основните производствени центрове са Монтана, с.Черни Вит /Тетевенско/, с.Черни Осъм /Троянско/, Тетевен, Етрополе, Троян, Берковица, Севлиево, Габрово, Трявна, В.Търново, Елена, Котел, Ловеч, Сахране, Червен бряг и др. Районът е специализиран в производството на дограма, паркет, дъски, амбалаж и др. Дава около 1/3 от общата продукция в страната.

В процес на формиране е **Черноморски район**, обхващащ предприятията в Бургас /паркет от дъб/, Добрич, Долни чифлик, Малко Търново и др. Той се базира на широколистната дървесина по Черноморието и влажните "лонгозни" гори.

Извън посочените райони се намират някои значителни центрове на дървообработващата промишленост, като Силистра, Русе, София, Пловдив, Ямбол и др.

Териториалната структура на целулозно-хартиената промишленост в България е представена от 2 отраслеви района:

1/. Южен. Обхваща поречието на Марица и Югозападна България. Формиран е под въздействието на близостта до иглолистната дървесина в Родопите, Рила и Пирин. Основните му центрове са Костенец, Белово, Стамболийски /целулоза, хартия/, Пазарджик /картони/, Пловдив, Разлог /целулоза/, Кочериново /амбалажи и картон/, Своге /картон и амбалаж/, София.

2/. Северен. Обхваща Северна България и е формиран под въздействието на потреблението, транспортния фактор, вноса на суровини, местни суровини /слама/. Основните центрове са Мизия, Силистра /хартия/, Никопол /амбалаж и картони/, Стражица /велпапе/, Луковит, Свищов, Павликени, Варна.

VI. Проблеми и перспективи за развитие.

Развитието на дърводобивната, дървообработващата и целулозно-хартиената промишленост в перспектива зависи от решаването на следните основни проблеми:

Пълноценно използване на суровините чрез въвеждането на безотпадни технологии и химическа обработка на дървесината.

Намаляване дела на използваната ценна дървесина като основна суровина при производството на мебели, хартия и др.

Оптимизация на териториалната организация на производството и избягването на нерационални превози, които оскъпяват продукцията.

Привличането на инвестиции от страната и чужбина в отраслите, с цел преоборудването на предприятията и повишаването на ефективността на производството им.

Решаването на тези и редица други проблеми ще спомогне за развитието на отраслите в перспектива и разширяването на мястото им в НС.